

CEM ŞAİRLERİ

Hatice AYNUR*

Cem Sultân; Fâtih Sultân Mehmed'in, Şehzâde Muştafâ ve Şehzâde Bâyezid'ten sonra doğan üçüncü oğludur¹. 23 Aralık 1459 yılında Edirne'de dünyaya gelmiştir. Sancak beyi olarak 1469 yılında henüz 10 yaşında Kastamonu'ya, 1474 yılında ise ağabeyi Şehzâde Muştafâ'nın ölümü üzerine Konya'ya gönderilmiştir. Babasının ölümü üzerine kendisine gönderilen elçi, Bâyezid'i destekleyenler tarafından yolda öldürülünce, Cem vaktinde İstanbul'a gelememiş ve tahta Şehzâde Bâyezid geçmiştir. Ancak Cem Sultân, bu durumu kabul etmeyerek taht üzerinde hak iddia etmiştir. Babası Fâtih Sultân Mehmed, ünlü Kanunnamesi'nde ondan *vâriş-i mülk-i Süleymânî nûr-ı hadêka-i Sultânî* olarak söz etmesi, tahta geçme mücadelesinin nedenleri arasında görülmektedir. Ağabeyi II. Bâyezid'le yaptığı savaşları kaybeden Cem Sultân, 29 Temmuz 1482'de Rodos'a gitmiş, buradan destek ve güç alarak geri dönmeyi planlamış, ancak bu hiçbir zaman gerçekleşmemiştir. Bundan sonra bir daha memleketine dönemeyen Cem Sultân, ölümüne kadar (Castel Capuana, 24 Şubat 1495) sürecek 13 yıllık sürede çeşitli entrika ve hilelerle karşılaşmış, siyasî oyunlara maruz kalmış, zorunlu olarak aralarında Roma, Napoli, Nice'in bulunduğu birçok Avrupa kentinde yaşamıştır.

Avrupa kaynaklarında adı Dzim, Tschem, Dschem, Gem, Gemes, Djem, Zizim, Zizime olarak geçen Cem Sultân'ın yaşamı sürekli olarak çok ilgi çekmiş

* Doç, Dr., Boğaziçi Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü. Bu makale, "Cem şairleri," *Yazıdan Söze: Edebiyat Sohbetleri 19-21 Nisan 1995*, Boğaziçi Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, İstanbul'da sunulan bildirinin genişletilmiş şeklidir.

¹ Yaşamıyla ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Nicolas Vatin, *Sultan Djem: un prince ottoman dans l'Europe du XVe siècle d'après deux sources contemporaines: Vâkı'ât-ı Sultân Cem, Œuvres de Guillaume Caoursin* (Ankara: TTK, 1997; Mahmut Şakıroğlu, "Cem Sultan," *TDVİA*, c.7 (İstanbul: TDV, 1993), 283-84; Semavî Eyice, "Sultan Cem'in portreleri hakkında," *Bellekten* 37, s.145 (Ocak 1973): 1-49; Cavid Baysun, "Cem Sultan," *İslâm Ansiklopedisi*, c.3 (İstanbul: MEB, 1963), 69-81; I. Hâmi Danişmend, "Gurbetname-i Cem Sultan," *Fâtih ve İstanbul Dergisi* 2, s.7-12 (1954): 211-71; İsmail Hikmet Ertaylan, *Sultan Cem* (İstanbul: İÜ Edebiyat Fakültesi, 1951); *Vakı'ât-ı Cem Sultân* (Dersa'adet: Ahmed İhsân ve Şürekâsı, 1330[1912]) (Târih-i 'Osmânî Encümeni Mecmu'ası'nın eki).

ve özellikle yurtdışında hakkında pekçok araştırma, roman, hikâye, tiyatro yazılmıştır².

İlk eğitimi çok küçük yaştan itibaren sarayda almaya başlayan Cem Sultân'ın, sancakbeyi olarak bulunduğu Kastamonu ve Konya'da eğitimi devam etmiştir. 17. yüzyıl başlarına kadar sancakbeyi olarak Konya, Kastamonu, Manisa, Amasya gibi şehirlere maiyetlerinde hocaları, devrin önemli kültür adamlarıyla beraber gönderilen şehzadelerin eğitimlerinin sürdürülmesi sağlanmaktaydı³. Cem Sultân'ın Kastamonu'dan Konya'ya giderken yanında şuara, umera ve ulema arasında lalası Gedik Aḥmed Pâşâ, müsahibi şair Sa'îdî, hocası Tûrâbî, defterdarı şair Şâhidî, şair Ḥaydar Çelebi ve Aḥmed Beg, kapucubaşı Sinân Beg, Frenk Süleymân Beg; imamı Ḥâtîbzâde Nasûhî Çelebi, Şûfî Şâdî Beg, Çaçnigirbaşısı Ayâs Beg, Şirmend Ağa, Şerîf-i Âmid'in bulunduğu bilinmektedir⁴. Cem Sultân, Konya'da bulunduğu sırada maiyetiyle beraber oranın kültürel yaşamını canlandırmakla kalmamış saray, bedesten ve çarşı yaptırarak ekonomik hayatın canlanmasına da katkıda bulunmuştur.

10 yaşında gazel yazmaya başladığı rivayet edilen Cem Sultân'ın yazdığı eserler, *Türkçe Divân*, *Farsça Divân*, *Fâlnâme-i Reyhân-ı Cem Sultân* ve babası için Selmân-ı Sâveci'den (ö.778/1376) çevirdiği *Cemşid ü Ḥurşid* mesnevi olmak üzere dört tanedir⁵. Cem Sultân, Divan şiirinin en iyi şairlerinden biri olarak görülmemekle birlikte, şiirlerinde divan edebiyatının unsurlarını iyi işlediği kabul edilir. Etkilendiği şairler arasında Şeyhî [-834/1431], Aḥmed Pâşâ [-902/1496-97], Necâtî [-914/1509] ve Karamanlı Nizâmî bulunmaktadır.

Cem Sultân'ın küçük yaştan itibaren kültür, edebiyat ve tarihe yakın ilgi gösterdiği ve bu konuda insanları teşvik ettiği görülmektedir. Daha 14 yaşında iken, babası Fatih Sultan Mehmed 1473 yılında Uzun Hasan karşı sefere çıktığında onu Edirne ve civarının korunmasıyla görevlendirmiştir. O da, Edirne'de bulunduğu sürede yörede yaygın olan Sarı Saltuk menkıbelerinin

² Bu tür eserler için bkz. Eyice, a.g.m., dıpnok 3.

³ Bu uygulama, şehzade saraylarının çevresinde bir edebî muhit kurulmasını sağlamaktaydı. Şehzade sarayları çevresinde kurulan edebî muhitler için bkz. Halûk İpekten, *Divan edebiyatında edebî muhitler* (İstanbul: MEB, 1996), 162-217.

⁴ Cem'in etrafında bulunan şairlerle ilgili olarak bkz.: İpekten, a.g.e., 166-69; Mustafa İsen, "Cem şairleri," *Ötelerden bir ses* (Ankara: Akçağ, 1997), 161-68.

⁵ Cem Sultan'ın edebî yönü ve eserleri için bkz. Günay Kut, "Cem Sultan'ın edebî yönü," *TDVİA*, c.7 (İstanbul: TDV, 1993), 284-86. Cem Sultân'ın eserlerinin basımları: Halil Ersoylu, Haz., *Cem Sultan'ın Türkçe Divan'ı* (Ankara: TDK, 1989); Münevver Meriç Okur, "Cem Sultân'ın yeni bulunan Fâl-ı reyhân-ı Cem Sultân adlı eseri: 2. nüsha," *Tarih ve Toplum* 16, s.96 (Aralık 1991): 24-7; 17, s.97 (Ocak 1992); Cem Sultan, *Cemşid ü Ḥurşid*, [Haz.] Münevver Okur Meriç (Ankara: Atatürk Kültür Merkezi, 1997)

toplanması görevini Ebu'l-hayr Rûmî'ye vermiştir⁶. Böylece onun yakın ilgisi, bu menkıbelerin günümüze kadar ulaşmasını sağlamıştır. Avrupa'da bulunduğu sırada yanında Rum ve İtalyan bilginlerini buldurmuş, onlardan felsefe ve tarih konusunda bilgi edinmiş ve Fransa'da iken *Liber Geographia di Francesco Berlinghieri Fiorentino allo Illustrissimo Gemma Sultan* adlı coğrafya kitabını kendi adına yazdırmıştır⁷.

Cem Sultân, bir gün dönmek üzere Avrupa'ya yola çıktığında yanında kendisine en yakın olan 30 ya da 37 kişinin bulunduğunu kaynaklar belirtilmektedir. Bu kişilerden 6 tanesi devrin tanınmış şairlerinden olup, onunla beraber Avrupa'ya gittikleri için tezkirelerde Cem Şairleri olarak anılmaktadır. Bu şairler Cem Sa'dî'si, Haydar Çelebi, Şâhidî, La'li, Kandı, Şehâyi'dir. Bu şairlerden Sa'dî, Cem Sultân adına casusluk yaptığı gerekçesiyle İstanbul'da öldürülmüş, Kandı ve Şehâyi Avrupa'da ölmüş, Şâhidî ve La'li'nin ise nerede öldüğü belli değildir. Haydar Çelebi'nin, Cem'in ölümü üzerine cenazesıyla İstanbul'a gelenlerden olduğunu bilinmektedir⁸.

Burada, önce Cem Sultân'la birlikte Avrupa'ya giden şairler, sonra da onunla ilişkisi olan, yakınında bulunan diğer şairlerden söz edilecektir:

Cem Sa'dîsi: Asıl adı Sa'dullâh olup şairlerinde Sa'dî mahlasını kullanmıştır. Doğduğu yer olarak Sehî ve Laţîfî'de Siroz, Riyâzî'de Sivrihisar'a bağlı Siroz, Beyânî ve 'Âlî de Seferihisar yazılıdır⁹. Babasının adının Muştafâ olduğu bilinmekte ancak nasıl bir eğitim aldığı, ne zaman İstanbul'a geldiği belli değildir. Cem Sultân'ın musahibidir ve Cem Sultân'a olan yakınlığından dolayı Cem Sa'dî'si olarak tanınmaktadır. Bir süre Cem Sultân'la Avrupa'da kaldıktan sonra, haber getirmek ve haber almak üzere Avrupa'dan ayrılmış, Rodos'dan Aydın'a geçerek, geceleri yolculuk edip gündüz saklanarak İstanbul'a ulaşmıştır. Ancak yakalanmış, üzerinde Cem Sultân'a ait mektuplar bulununca, boğazına taş

⁶ Bu konuda bkz. Ebu'l-hayr Rûmî, Toplayan, *Şaltuk-nâme*, Tıpkıbasım, Tenkitli değerlendirme, Üslup incelemesi, Dizin Fahir İz (Cambridge, Mass.: Harvard University Doğu Dilleri ve Edebiyatları Bölümü, 1974), I.

⁷ Baysun, a.g.m., 80.

⁸ Vatin, a.g.e., 59'da, Vâkı'ât-ı Cem Sultân ve diğer belgelere dayanılarak hazırlanan listede bu şairlerin adı geçmemektedir.

⁹ Sa'dî ilgili bilgi veren kaynaklar şunlardır: Sehi Beg, *Heşt Bihişt=The Tezkire*, [Edited] by Günay Kut (Cambridge, Mass.: Harvard University Doğu Dilleri ve Edebiyatları Bölümü, 1978), 198-200; Kınalızâde Hasan Çelebi, *Tezkiretu's-şu'arâ*, Eleştirmeli bsk. haz. İbrahim Kutluk, c.1 (Ankara: TTK, 1978), 461-62; Laţîfî, *Tezkiretu's-şu'arâ*, Kayseri Reşid Efendi Kitaplığı-1160, y.90b-91a; 'Aşık Çelebi, *Meşâ'ir's-şu'arâ or Tezkere of 'Aşık Çelebi*, Edited by G. M. Meredith-Owens (London: Messrs. Luzac Co., Ltd, 1971), 155b-56a; Gelibolulu Alî, *Kühû'l-ahbâr'ın tezkire kısmı*, Haz. Mustafa İsen (Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, 1994), 137; Beyânî, *Tezkire-i Beyânî*, İÜ-TY 2568, y.40b-41a; Riyâzî, *Riyâzu's-şu'arâ*, İÜ TY 4098, y.142a; Kâfzâde Fâ'izî, *Zübdetu'l-eş'âr*, İÜ-TY 2472, y.58b; Mehmed Şüreyyâ, *Sicill-i 'Oşmâni*, c.3 (İstanbul: Matba'a-ı 'Âmire, 1311[1893-94]), 25.

bağlanarak Karaköy ve Sirkeci arası bir yerden denize atılmak suretiyle öldürülmüştür¹⁰. ‘Āşık Çelebi, tezkiresinde Sa’dî’nin yakalanması olayını anlatırken onu yakalayanlara karşı yerici bir üslup kullanır: “Ġammāz boynunda borç kıomaz; Őu uyur dūŐman uyumaz; cāsūsdur diye Sulţān Bāyezīd’e bire beŐ katarak Őyölemişlerdir” der. Tezkire yazarlarının yazdıklarından, Sa’dî’nin başına gelenlerden üzüntü duyulduğu, Sulţān Cem’den haber getirmek için İstanbul’a kadar yapmış olduğu yolculuktan takdirle Őöz edildiği anlaşılmaktadır.

Kaynaklar, Őiirlerinden ve Őairliđinden Őöz ederken onun fasih ve beliğ bir Şair olduğu, Şiirlerinin tanındığı, beğenildiği ve Şiir sanatında usta olduğu konusunda birleŐerek Şiirlerinin konusunun Őarapla ilgili olduğunu belirtirler. Tezkirelerde Őözü edilen *Dīvānı* elde yoktur.

‘Āşık Çelebi’nin yazdığına göre, Frengistan’da Nice denilen Őehirde Cem Bağçesi denilen bağda Cem Sulţān’ın Őiirlerini toplayarak divan haline getirmiş ketebesine de Sa’dî b. MuŐtafā yazmıştır. Bu nüsha, 976/1568’de Baba Çelebi denilen kişinin elinde imiş. Laţifi’nin ve ‘Āli’nin yazdığına göre Frengistan diyarının eğlencesini, gurbetini Şiir olarak yazmış ve Cem Sulţān’ı mutsuz gördüğu zamanlar teselli için ona, bu Őiirin matla’ı ile hitap etmiştir:

Cām-ı Cem nūŐ eyle iy Cem bu Frengistān’dur
Her kıulun başına yazılan gelür devrāndur

Ancak bu kasidenin Sa’dî’ye aidiyeti konusunda tartıŐma vardır. Laţifi ve ‘Āli dıŐındaki kaynaklar 26 beyitlik kasidenin Cem Sulţān tarafından yazıldığını ancak son iki beytinin Sa’dî’nin yazmış olabileceğini Őöylemektedir¹¹:

Hūsev-i ‘ālem ŐehenŐehzāde-i ħākān-ı Rūm
Őāĥib-i cūd u kerem Őehzāde Cem Sulţān’dur

Yüri var iy Bāyezid sen süregör devrānını
Őalţanat bāki kıalür dirlerse bu yalandur

Sa’dî’nin İstanbul’un güzelliklerini anlatan ve İstanbul’la ilgili yazılan Şiirler arasında ilk örneklerden biri olarak gösterilen bir kasidesi de vardır¹². Sa’dî’nin tezkirelerde bulunan beyitleri ise Őunlardır¹³:

10 Cem Sultan’ın yaşamı hakkında yazılan romanlardan sonuncusu olan Roderick Conway Morris, *Jem: memoirs of an Ottoman Secret Agent* (London: Bantam Press, 1988) 214-48’de Sa’dî’nin yakalanması, sorgulanması ve öldürölmesi uzun uzun anlatılmaktadır.

11 Bu konuda bkz. Fahr İZ, Günay Kut, “XV. yüzyıl Dīvān nazım ve nesri,” *Buyük Türk Klasikleri*, c.2 (İstanbul: Ötüken, 1985), 182; Kevork Pamukciyan, “Eremya Çelebi Kömürçüyan’ın (1637-1695) dörtüyz yıllık Osmanlı padiŐahları tarihi,” *Müteferrika*, s. 5 (Bahar 1995): 152-56’da yazıldığına göre Eremya Çelebi Kömürçüyan’ın *Osmanlı Tarihi* adlı kitabında bu kaside 36 beyittir. 10 beyit fazlalık vardır ve kimi mısralar ile kelimeler farklıdır.

12 33 beyit olan bu kasideden Fu’ad Köprölü, “Eski İstanbul ve Őā’irlerimiz,” *Yeni Mecmu’a*, s.46 (30 Mayıs 1918): 387’te ilk kez Őöz eder ve sadece 10 beyitini verir. Ona dayanan

Şair Necâtî'nin gazeline yazdığı nazireden beyitler:

Didüm Ka'be midür küyuñ didi bāğ-ı cihāndur bu
Didüm tūbā midur boyuñ didi serv-i revāndur bu

Ruḥı üstinde zülfinden şabā gibi alurken bū
Didi kim milket-i Rūm'a Hıtā'dan armağāndur bu (S, L, Kü)

Ruḥlaruñ şevkı nola sīnemde eylerse vaṭan
Bu cihāndur vaḫt olur külhanda sultānlar yatur (S)

Temāşāgāh-ı 'uşşāka cemālūñ gibi bāğ olmaz
Bu rüşendür ki 'ālemde göze hergiz yasağ olmaz (Â, K1, B)

Vāz geldüm iy şanem saña hevādār olmadan
Gül yüzüñ-çün her seḫer bülbül gibi zār olmadan

Ben elüm çekdüm ğam-ı sevdā-yı zülfüñden senüñ
Çünkü sen el çekmedüñ aĝyār-ile yār olmadan (Â, K1, B)

Dil-i miskini küyunda nigāruñ zülfi bend itmiş
Tolaşma dirdüm aña yiridür vāy ne bend itmiş (L)

Sākīnāme'sinden 2 beyit:

Getür sākī şu yākūt-ı revānı
Ne yākūt-ı revān kūt-ı revānı

Naşārā milletinüñ tende cānı
Aristo mezhebince rüḫ-ı şānī (K1, B)

kaynaklarda, bu kaside hep on beyit olarak geçer. Egridirli Hācī Kemāl. *Cāmi'ü'-nezā'ir*, BDK- 5782, y.59a-60a'da bulunan kasidenin tamamı için bkz. Hatice Aynur, "Istanbul in Divan poetry: 1453-1600." *International Congress of Turkish Studies, 13th CIEPO Symposium*, 21-25 September 1998, Wien, baskıda.

13 Sa'dī'nin şir ve nazire mecmualarında pekçok şiiri vardır. Sa'dī ve şirler üzerine bir çalışma Hatice Aynur ve Ali Emre Özyıldırım tarafından sürdürülmektedir.

Beyitlerin buldukları kaynaklar şu kısaltmalarla gösterildi: Sehī tezkiresi: S, Latīfī tezkiresi: L, 'Aşık Çelebi tezkiresi: Aş, Kınalızāde tezkiresi: K1, Kūnhū'l-ahbār: Kü, Kāfzāde tezkiresi: Ka, Beyānī Tezkiresi: B.

Vahtidür kim çeşm-i bülbül her seher giryân ola
Gülsitânda gonca anı işidüp handân ola

Lâle la'lüñ yâdına nüş eyledükçe bâdeyi
Nergis-i şehlä görüp dir aña nüş-ı cân ola

Kirpigün okı şehid eylerse iy kâfir beni
Haşre dek kabrüm benüm hâcetgeh-i rindân ola (Â)

Ka'be kıblem senüñ cemâlüñdür
Hacerü'l-esved anda hâlüñdür

Ka'be örtüsidür siyeh zülfüñ
Zemzem ağzındaki zülâlüñdür (Â, Ka)

Bülbül-i şeydâ nice âh itmesün gülzârda
Yılda bir gül açılır ol da miyân-ı hârda (Ka)

Nice feryâd itmesün şürîde dil bülbül gibi
Hârlarla şalınur ol yâr şâh-ı gül gibi (Ka)

Haydar Çelebi: Seferihisar'da dünyaya gelmiştir¹⁴. Cem Sultân'ın defterdarıdır. Cem Sultân'ın ölüm haberini, özel eşyalarını İstanbul'a getirmiştir. Getirdikleri arasında Cem Sultân'ın çok sevdiği beyaz renkli papağını da vardır. Haydar Çelebi, duyduğu her sözü tekrar edebilen bu papağını siyah renge boyayıp "el-hükmi lillâh pâyende bād 'ömr-i pâdişâh" sözünü öğretmiş ve II. Bâyezîd'e göndermiştir. Papağının söylediklerinden çok memnun kalan II. Bâyezîd, Germiyan kalesine sürgüne gönderdiği Haydar Çelebi'ye buradan zeamet vermiştir. Ancak Haydar Çelebi, zeamet yerine sürgün cezasının kaldırılmasını beklediğini aşağıdaki beyitinde ifade eder:

Âsitânüñde şehâ cürm ü günâhum yoğ iken
Neden oldu 'acebâ ben kılı şalmağ kal'aya (L, Kü)

Şiirlerinin edebî değeri bilgisine göre yetersiz görülmekte, hayalleri basit ve yüzeysel bulunmaktadır. Tezkirelerde yer alan beyitleri:

Çekmiş kılıcın gamzelerüñ kan ide beñzer
Her lahzada biñ bî-dili bî-cân ide beñzer

¹⁴ Hayatı hakkında bkz. Sehî, a.g.e., 246-47; Latîfî, a.g.e., 69b-70a; Kınalızâde, a.g.e. I, 313-14; 'Âlî, a.g.e., 134-35; Mehmed Şüreyyâ, a.g.e., II, 259.

Kurmuş kaşı yayını cefâ-keşlere dilber
‘Âşıklarınun cânını kurbân ide beñizer

Sünbül saçun u lâle ruñun yâdına çeşmüm
Kan yaş-ile etrafı gülistân ide beñizer (S)

Haydarâ ‘ârifiseñ tevbe-i câm itme şaşkın
Şol işi işleme kim soñra peşimân olasin (L, K1)

Kimi kaynaklar Cem Sultân'ın hayatını anlatan *Vaķı‘ât-ı Cem Sultân* adıyla anılan mensur eseri Haydar Çelebi'nin yazmış olduğunu öne sürmektedir.

Şâhidî: Edirneli olup Cem Sultân'ın defterdarıdır¹⁵. Tezkirelerde şiiirleri sade, edebî olarak yetersiz ve değersiz görülmektedir. Ancak, İstanbul'da başlayıp 883[1478-79] yılında Konya'da tamamladığı ve Cem Sultân'a ithaf ettiği Leylâ ve Mecnûn çevirisi Fuzûlî'nin eserinden sonra Türk edebiyatında en iyi işlenmiş Leylâ ve Mecnûn hikâyesi olarak kabul edilmektedir. 6446 beyit olan bu eserin şimdilik bilinen tek nüshası Fransa, Bibliothèqueca Nationale-Ancien Fonds Turc Mss.-333 numaradadır¹⁶. Bursalı Mehmed Tâhir'e göre 881'de [1476-77], Mehmed Süreyyâ'ya göre ise 901'de [1495-96] ölmüştür.

Tezkirelerde bulunan beyitleri:

Çeşme-i Hızır diyüp câm-ı Sikender lebüne
Yaraşur âyineden top dirisem ğabğabuña (L, K1, Kû)

Didüm kim görmedüm cânâ gözün gibi güzel gözler
Didi ben dağı görmedüm senün gibi güzel gözler (L, Kû)

Seĥâyî: Hakkında sadece Sehî tezkiresinde bilgi bulunmaktadır. Burada verilen bilgiden devrinde iyi şair olarak tanındığı ve Avrupa'da öldüğü anlaşılmaktadır¹⁷. Aşağıdaki beyitler tezkirede yer alan şiiirleridir:

Dilberâ derdüñ hemişe cânuma hem-dem durur
Ol sebeddendür ki çeşm ü âb-ile hem-dem durur

¹⁵ ‘Âlî, a.g.e., 157; Kınalızâde, a.g.e.I, 509; Lañifî, a.g.e., 95b-96a; Kâfzâde Fâ’izi, a.g.e., 60b; Bursalı Mehmed Şâhir, a.g.e. II, 162; Mehmed Süreyyâ, a.g.e. III, 132; Kâtip Çelebi, a.g.e. II, 1571

¹⁶ Bu eser ve Türk edebiyatında yazılmış diĝer Leyla ve Mecnun mesnevileri için bkz. Agâh Sırrı Levend, *Arap, Fars ve Türk edebiyatlarında Leylâ ve Mecnun hikâyesi* (Ankara: Türkiye İş Bankası, 1959). Ayrıca bkz. Hamîfe Koncu, “Şâhidî'nin Leylâ ve Mecnûn mesnevisi ve bilinmeyen bir nüshası,” *Bir*, s. 6 (1996): 137-43.

¹⁷ Sehî, a.g.e., 246.

Rahm it iy dilber bu ğamġin ğönlüme kim her nefes
Hem-demüm derd ü belâ vü mahremüm hem ğam-durur

La‘li: Latîfi tezkiresi, nereli olduĝuna dair ihtilâf olduĝunu, Cem Sultân şairi ve Rum vilayetinin iyi şairi olarak tanındığını belirtmektedir¹⁸. Kınalızâde tezkiresine göre Üsküp'te doğmuştur. Nerede öldüğü belli değildir. Yüzünün rengi kırmızı olduğu için La‘li mahlasını kullanmıştır. Tezkirelerde verilen bilgiden iyi bir şair olarak kabul edildiği ve şiiirlerinin beĝenildiği anlaşılmaktadır. Elde Divanı yoktur. Tezkirelerde verilen şiiirleri:

Zâhidün ğönlünde cennet ‘âşıkun didâr-ı yâr
Lâ-cerem her kişinün başında bir sevdâsı var (S, K1, B)

‘Âşıkun hâlât-ı vecdin ihtiyârı şanmañuz
Dil-rübâlar ‘işvesi âdemde kıomaz ihtiyâr (S, K1, B)

İy muqallid kişide âyine şâf olmak gerek
Kıommaya tâ kim aña gerd-i küdüretten ğubâr (L, K1)

Şafha-i haddinde yârün şanmañuz hatt-ı ğubâr
Zerelerdür kim ğüneş ruhsârı itmiş âşikâr (K1, B)

Hasta câna şol kıya bakışlar ile bakma kim
Şive-i nâz-ile öldürdün bizi hey ğamze-kâr (S)

Ķandı: Siroz'da doğan Ķandî, Cem Sultân'ın çok sevdiği muşahiblerinden-dir¹⁹. Kannâd yani şekerçi olduĝu için şiiirlerinde Ķandî mahlasını kullanmıştır. Şehâyi gibi Avrupa'ya ölmüştür. Kaynaklarda şiiirinin ve sözlerinin ğüzelliği övülmektedir. Tezkirelerde aşâğıdaki beyitleri bulunmaktadır:

Ķanda kıandum iy şanem cüllâb-ı la‘lün kıandına
Kim baña kıandı diyü bühtân idersin her nefes

Ķün dolaşduñ zülfine iy dil perişân ol yüri
Ķara bahtum var imiş ney gibi nâlân ol yüri (S,L, Kü)

Bu şairlerin Avrupa'da buldukları sırada şiiir yazıp yazmadıkları hakkında şimdilik elde bilgi yoktur.

Cem Sultân'ın şairleri arasında adlandırılması gereken diĝer bir şair de Ķaramanlı ‘Aynî'dir²⁰. ‘Aynî, Avrupa'ya gitmemiş ama Kastamonu ve

¹⁸ Hakkındaki bilgi için bkz. Şehî, a.g.e., 246; Latîfi, a.g.e., 138b; Kınalızâde, a.g.e. II, 838-39; Beyânî, a.g.e., 76b.

¹⁹ Şehî, a.g.e., 247; Latîfi, a.g.e., 129b; ‘Âli, a.g.e., 162.

²⁰ Hayatı ve eserleri için bkz. Ahmet Mermer, *Ķaramanlı Aynî ve Divanı* (Ankara: Akçaĝ, 1997); Hüseyin Ayan, Gönül Ayan, “Ķaramanlı Aynî: Aynî'nin yaşadığı yıllarda Osmanlı

Karaman'da onunla birlikte olmuştur²¹. Cem Sultân'a Arapça öğretmek amacıyla manzum eser kaleme almış ve *Mezâkku'l-'uşşâk* adlı astronomiyle ilgili eserini de onun için yazmıştır²². 'Aynî'nin divanında Cem Sultân için yazılmış çok sayıda kaside ve gazel vardır. Bu şiirler, onun Cem Sultân'a sevgisini, bağlılığını, Karaman'dan ayrılmasından sonraki yaşamını yakından izlediğini, bir gün döneceğinden ümidini kesmediğini göstermektedir²³:

Ol ki itdi Rûm ilinde adı Cem
Ol ki dutdı Şâm ilinde câ (179)²⁴

Bir işi işledüñ bu cihânuñ Cem'ine sen
'Âlemde görmedi bunu kimse revâ felek (213)

Ol ser-nigün hemîşe eyâ çarh-ı rû-siyâh
Sultân Cem'e revâ mıdı ğurbetde âh vâh (215)

Dillerüñ iklimi virân oldu âh
Cem bu mülke pâdişâh olmazsa vâ (s.300)

Kime dermân diyeyüm di baña iy şeyh-i tabîb
Bu benüm derdüme Cem'den dañı hâzık kim ola (303)

Ger bir nefes irem saña 'ömrümde şâh Cem
'Ömrümde hâşılıum benüm ol bir nefes ola (316)

Ğurbet-i Şâm'a düşen şâh Cem añ 'Aynî'yi
Hıttâ-i Yunân'da ol sensüzün oldu ğarîb (331)

Gerçi cân kişverine câm bigi şeh çok olur
'Aynî'yâ mülk-i dile şanma ki Cem bigi gelür (397)

ve Karamanlı devleti," *Journal of Turkish Studies=Türklük Bilgisi Araştırmaları: Hasibe Mazioğlu Armağanı* 22 (1998): 9-32. Ertaylan, a.g.e.'de doğduğu yerden dolayı 'Aynî'yi, 'Aynî-ı Tirmizî olarak adlandırmıştır. Mermer, a.g.e., VI'de ömrünün büyük bir kısmını Karaman ve çevresinde geçirmesi, şiirlerinde kendini Karamanî olarak nitelmesi ve Karaman beyliğine bağlılığından dolayı ona Karamanlı 'Aynî olarak adlandırılmasının daha uygun olacağını söylemektedir.

21 Mermer, a.g.e., 16'da divanda bulunan tarih manzumelerinden yola çıkarak 'Aynî'nin ölüm tarihinin 897-900/1491-94 yılları arasında olduğunu belirtmektedir.

22 Karamanlı 'Aynî, *Mezâkku'l-'uşşâk fi 'ilmi'l-âfâk*, B.Ü. Kandilli Rasathanesi ve Deprem Araştırma Enstitüsü Kütüphanesi-372/2.

23 'Aynî'nin gerek Karaman beyliğine gerekse Cem Sultân'a olan bağlılığından dolayı adının Osmanlı tarihlerinde ve biyografilerinde yer almadığına dair bir düşünce vardır. Bkz. Mermer, a.g.e., 11.

24 Bu beyitler Mermer, a.g.e.'den alınmıştır. Parantez içindeki rakamlar sayfa nosunu göstermektedir.

Düşdüm Yezîd içinde gel üstüme dön iy Cem
Yoldaş olan kişiler yâr üstüne dönerler

....

Hicrân yılı on oldu fûrkat günün gider gel
Ay alnuñuñ vişâlin gözler bu yıl umarlar (442)

'Azm-ı Rûm eyledi Hızır Cem oluban
Aķuban çeşme-i hayvân geliyor (443)

Gitme Karaman'dan gönül şol mülk-i 'Osmân vârişi
Bu hıttâ-i Yünân'a ol şeh Cem olan sultân gelür (445)

İy 'Aynî baħr olan Cem'i çün gözlerüñ göre
Anuñ 'arüz-ı tab'ına eş'arı eyle 'arz (485)

'Aynî şeh Cem Mısr iline gideli
Gözlerüm Bağdâd olupdur yaşı Şať (488)

İy cihân ecsâdına cân-baħş olan Cemşid Cem
Mürde-cism olduk demidür gel Mesih-i Meryem ol (529)

Gözüñ yaşı bigi her yirde 'Aynî
Saña farz oldu cüst ü cüy-ı Şeh Cem (571)

'Acebâ kim ilede nâmemi binüm h'âceme
Şol gönül Mısrına sultân olan şâh Cem'e

...

Mısr'a Yüsuf bigi gitdi ķodı Ken'ân'da beni
Dimedi n'oldı 'aceb Beyt-i Hazen'de eceme (610-11)

Gözüñ tûfân koparsa tañ mı 'Aynî
Cem'i fülke ķodı baħr-i Atalya (635)

Ķanısın ķandesin iy 'âleme Cemşid olan
Varlıgum şan'atını bozdı cihân sen gideli (642)

Bir miħnet ü bir fûrkat ü bir ķillet-i rûzi
Raħm eyle baña iy şeh-i Cem müşkil üç oldu (661)

Devrin önemli şairlerinden Aħmed Pâşâ'nın Divân'ında onu öven 2 kaside bulunmaktadır²⁵. Ayrıca 886/1481 yılının son aylarında hacca giden Sultân

²⁵ Ahmet Paşa, *Divan*, Haz. Alı Nihad Tarlan (Ankara: MEB, 1966), 77-80, 80-82.

Cem'le tanışan Hasan İbni Maḥmūd Bayātī onun adına Osmanlı soyunu Oğuz Han'a kadar çıkararak *Cām-ı Cem-âyîn* adlı kitabı bir haftada tamamlamıştır²⁶. Cem Sultān'ın Konya'da bulunduğu sırada hocası olan Tūrābī ise hem âlim, hem şair birisi olarak tanınmaktadır. Cem Sultān'ın Konya'dan ayrılması üzerine İstanbul'a döndüğünde kendisine beytül-maldan maaş bağlanmıştı. Cuma günleri ise vaizlik yapardı²⁷.

Çok genç yaşta etrafında bir kültür ortamı oluşturan Cem Sultān'ın, Avrupa'ya gitmek zorunda kaldığında kendisine eşlik edenler arasında adları kaynaklara Cem şairleri olarak geçen kişiler de bulunmaktadır. Fakat, bu kişilerin yaşamı ve şiirleri hakkındaki bilgiler tezkirelere ve diğer ikincil kaynaklara dayanmaktadır. Cem Sultān ve çevresiyle ilgili Avrupadaki bütün arşiv vesikalarının en azından bir kataloğunun hazırlanması, kütüphanelerde bulunan nazire ve şiir mecmualarının bir dökümünün çıkarılması bu kişilere daha farklı açılardan bakılmasını mümkün kılacaktır.

²⁶ Bu eserin ilk baskısı Ali Emirî tarafından yayımlanmıştır. Hasan bin Maḥmūd Bayātī, *Cām-ı Cem-âyîn*, Giriş 'Ali Emirî (İstanbul: Kader Matba'ası, 1331 [1912-13]).

²⁷ Sehî Beg, a.g.e., 245. Sehî Beg tezkiresinde verilen beyitleri şunlardır:

Cānum ol şüh-ı cihān üstüne dirdir dıtrer
Ten gıbi rüh-ı revān üstüne dirdir dıtrer

Zülf-i mıskını 'ızârında perişān olıcak
Sāye-veş āb-ı revān üstüne dirdir dıtrer